

A pénzhamisítás bűncselekménye a XIX. század első felének néhány német kódexében és a korabeli magyar büntetőtörvénykönyv- tervezetekben

I. Elmélet- és szabályozástörténeti bevezetés

A pénzhamisítás bűncselekménye valószínűleg egyidős magával a pénzzel. A pénz, mint általános egyenértékes készítésének és forgalmazásának joga minden időben az uralkodó — ideértve az egyes tartományi fejedelmeket is —, ill. az állam prerogatívái közé tartozott. A pénzhamisítás a pénzgazdálkodás mindenkori érdekeit és a pénzforgalom rendjét sérti. Veszélyessége abban is megnyilvánul, hogy támadja az állam által kibocsátott fizetőesz-közbe vetett bizalmat, nagyobb mennyiségre, ill. értékre elkövetett hamisítás pedig a pénzforgalom rendjét alapjaiban rendítheti meg. E veszélyes delictum visszaszorítására már a legkorábbi törvények is kísérletet tettek, mindig szigorú szankciók kilátásba helyezésével, ám rendszerint szép számmal akadtak olyanok, akik az esetleges halálbüntetés kockázatát is vállalták a busás nyereség reményében.

Az Európa jogfejlődését megalapozó római jog a pénzhamisítást általában a *falsum*¹ igen jól tágítható fogalmába sorolta be, amint az a *lex Cornelia testamentaria nummaria* rendelkezései között is olvasható. A romanisztika későbbi fejlődése során a pénzhamisítás büntetőjogi megítélése a megsértett felségjog szempontjaival bővült, így a késő ókorban már mint *crimen laesae maiestatis* került értelmezésre. Az aranyból készült pénzek hamisítását halálbüntetéssel fenyegették, ezüst- és bronzérmék esetén enyhébb szankciókat helyeztek kilátásba.

Az antik jog, ha vulgarizáltan is, tovább élt az egykori római birodalom területén újonnan szervezett „barbár” államokban. A frank kor germán büntetőjoga a pénzhamisítók üldözését a grófokra, örögrófokra bízta, a szankciókat illetően pedig előtérbe helyezte a testcsonkító büntetéseket, főként a kéz levágását (tükrözési elv), de gyakorta alkalmazta a tüzes vassal való megbélyegzést és a botütést is. A kései antikvitás idején megfogalmazásra kerülő megsértett felségjog szempontja a pénzhamisítás megítélésekor a *hiütlenség* esetei közé sorolás formájában élt tovább, tehát a feudális állam- és jogrendet elsősorban veszélyeztető büntettek között helyezték el. A német középkorban a frank gyakorlat egy ideig még folytatódott, a XIII. századtól azonban más büntetési formák is megjelentek: forró vízbe, olajba mártás (Sieden), ill. a megégetés. A jogkönyvek a halálbüntetést hangsúlyozták², a meghamisított pénz összegének csekélyebb volta esetén azonban a *Szásztükör* lehetővé tette a bíró

¹ A *falsum*ra nézve mondja *Paulus*: „Falsum est, quidquid in veritate non est, sed pro vero ad severatur.” *Paulus Rec. Sent.* 5. 25. 3. Lásd még: D. 48. 10: De lege Cornelia de falsis et de senatus consulto Liboniano; C. 9. 22.: Ad legem Cornelianam de falsis; D. 47. 20.: *Stellionatus*; C. 9. 34.: De crimine stellionatus.

² *Rotermund, G.* (Uebersetzung nebst einer kurzen Untersuchung über das Alter desselben.): *Der Sachsenspiegel (Landrecht)*. Sermannsburg, 1895. II. 26. Art. 2. §. 69. p. V. ö. még: *Gengler, H. G.* (hrsg.): *Des Schwabenspiegels Landrechtsbuch*. Erlangen, 1875. Cap. XCCII. 158. p.

számára a kézlevágás és a rendszerint tűzhalál formájában kiszabott halálbüntetés közti választást.³ A pénzhamisítás büntetőjogi megítélése a korábbi felfogás szívós továbbélése folytán a *Constitutio Criminalis Carolinab*an (C. C. C.)⁴ sem változott, ennek rendelkezései pedig Németországban hosszú időre irányadók maradtak. V. Károly büntető-törvényszéki rendtartásának (C. C. C.) 111. §-a három elkövetési változatot szabályozott a pénzhamisítás körében: *a*) ha valaki csaló szándékkal a hitelestől eltérő jelzést üt a pénzre, *b*) ha valaki ehhez hamis fémet szolgáltat, végül *c*) ha a hamisítás oly formában valósul meg, hogy a pénz eredeti súlya (értéke) veszélyesen csökken.⁵ Csak a legsúlyosabb esetekben került sor halálbüntetés kiszabására, egyébként testi és vagyoni büntetések alkalmazását írta elő. A tűzhalál, mint a pénzhamisítóknak, „kijáró” büntetési nem egészen a XVIII. századig fennmaradt Németországban. A birodalmi szinten megfogalmazott alapvető jogszabályok (*Reichsmünzordnung von 1559, Münzedikt von 1759*) mellett a tartományi törvényhozások is fokozott védelemben részesítették az állam ellen irányulóként felfogott pénzügyi bűncselekmények elleni küzdelmet. Ennek megfelelően tárgyalta a porosz *Allgemeines Landrecht* (1796), mint *Anmaßungen und Beeinträchtigungen der vorbehaltenlichen Rechte des Staates* (Az államnak fenntartott jogok bitorlásai és csorbításai).

II. A bajor büntetőtörvénykönyv szabályozása

1. A múlt század első felének kétségkívül legkiemelkedőbb büntetőjogtudósának, *Anselm Feuerbach* nevéből elválaszthatatlan az a *bajor büntetőtörvénykönyv* (1813),⁶ mely szabatos fogalom meghatározásával, szigorú rendszerével példát adott a többi német tartomány jogalkotása számára is. A felvilágosodás eszméit is magán viselő kódexből teljesen hiányoztak a vallási és a tisztán erkölcsi normákat sértő delictumok. A büntetési nemek sorában dominánssá vált a szabadságvesztés, méghozzá abban a formában, hogy a bűntettek esetében három (börtön—dologház—várbörtön), a vétségeknél pedig két végrehajtási fokozatot (fogház—várfogság) jelölt meg.

2. A bajor kódex második könyvének ötödik fejezete tárgyalja a közokirathamisítás, az állami pecsét hamisítása és jogosulatlan használata, az állami hivattal való visszaélés, valamint a hitelpapírok meghamisítása mellett a *pénzhamisítás* büntetést. A fejezetcím — *Verbrechen wider öffentliche Treue und Glaube* — világosan kidomborítja a jogalkotó azon felfogását, mely az e fejezetben elhelyezett bűncselekmények által veszélyeztetett jogi tárgynak elsősorban a forgalom biztonságába vetett közbizalmat tekintette. A fejezethez fűzött elvi bevezető precíz fogalmi elhatárolást tesz a csalás és a hamisítás delictuma között, végrehajtva ezzel azt a distinkciót, mely a korábbi évszázadok jogalkotóinak mindaddig nem sikerült.⁷ Helyesen mutat rá a kódex, hogy a világos fogalmi megközelítést a megváltozott magán- és közjogi viszonyok tették lehetővé.⁸ A csalást korábban magánbűncselekményként

³ Sachsenspiegel. Uo.

⁴ *Kohler, J. und Scheel, W.* (hrsg.): Die peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V. *Constitutio Criminalis Carolina*. Halle, 1900.

⁵ Uo. 111. Art. 51. p.

⁶ *Strafgesetzbuch für das Königreich Baiern*. München, 1814. (Baiern) A kódex pénzhamisítást szabályozó szakaszait lásd a Függelékben, a szóban forgó delictumot tartalmazó *Verbrechen wider öffentliche Treue und Glaube* fejezetcím megjelölése alatt.

⁷ „Das deutsche Strafrecht hat zwischen Fälschung und Betrug nicht immer klar unterschieden. Die Entwicklung des heutigen Betrugsbegriffes und seine systematische Abgrenzung von der Fälschung gelang erst im 19. Jh.“ *Wadle, E.* Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte. (Hrg.: *Adalbert Erler und Ekkehard Kaufmann*. Berlin, 1981.) 20. Lieferung, 787. p.

⁸ „In der Verschiedenheit des Privatverhältnisses und des öffentlichen Verhältnisses lag der Grund, die Verbrechen und Vergehen wider öffentliche Treue und Glauben in einer etwas veränderten Richtung darzustellen.“ *Baiern, III. Band*, 112. p.

értékelték célzata miatt: tipikusan azokban az esetekben, amikor a tulajdon vagy valamely személy megkárosítására irányult. A bajor kódex a csalást már közbűncselekménynek, állam elleni büntetettnek tekintette *tárgya* révén: a megtévesztő, csalárd magatartás itt a csalás céljától függetlenül valósítja meg a büntetőjogi tényállást. Ha tehát példának okáért egy hamis bélyegzővel, vagy valódival, de azt jogosulatlanul használva követnek el csalást, úgy azonban, hogy közokirat vagy pecsét meghamisítására nem kerül sor, az nem a szóban forgó fejezet, hanem a 426. és 433. §§ csalásról szóló speciális rendelkezései szerint került elbírálásra. Ezzel szemben pedig, azon esetben, ha magánszemély vagy magántulajdon megkárosítására irányul ugyan egy csalás formájában megjelenő delictum, akként azonban, hogy a cél elérése végett közokirat hamisítására kerül sor, az ily módon elkövetett bűncselekmény megítélésére nézve nem a magánbűncselekményekre vonatkozó, hanem a jelen fejezetben foglalt rendelkezések irányadók.

3. A bajor kódexben rögzített pénzhamisítás egyik alaptényállása szerint e büntetett az követi el, aki a királyságban *pénzként* forgalomban levő, bel- vagy külföldi pénzerméket meghamisítja, vagy jogosulatlanul utánozza. Az utóbbi elkövetési magatartás attól függetlenül valósítja meg a bűncselekmény tényállását, hogy az utánzat csekélyebb, azonos vagy magasabb belső értéket hordoz-e, mint a mintául szolgáló eredeti. A törvényszövegben ugyancsak az ércpénz szerepelt a bűncselekmény elkövetési tárgyaként, valójában azonban a papírpénzt is érteni kellett alatta.⁹ Ez következett abból, hogy a papírpénz az időben még, mint a nemesfém pénzek egyszerű helyettesítő eszköze szerepelt, de utalt rá maga a törvényhez fűzött jogalkotói kommentár is.

Az állami engedély nélküli pénzverés vagy hamisítás egyszerű ténye, önmagában megvalósítja a törvényi tényállást, nem tényállási elem viszont a forgalomba hozatal. Mivel kizárólag a pénzre korlátozódott a tényállás, nem minősült pénzhamisításnak olyan érmék készítése, amelyek nem általános csereeszközök, vagy a forgalomban már nem vettek részt. Hasonló megítélés alá esett a pénztárszámlák, államkölcson-papírok előállítása is. Nemcsak a kereskedelemben, hanem általában az államban *forgalomban* levő kül- és belöldi pénzek élveztek büntetőjogi védelmet, így a forgalomból már kivont, vagy más ok miatt érvénytelen érmék, pénzhelyettesítő eszközök hamisítása nem e bűncselekmény tényállása alá tartozott. Közömbös volt, hogy a pénzhamisítást hol követik el, külföldön vagy belföldön, tehát büntetendő volt az a variáns is, ha az elkövető belföldön külföldi pénzt hamisít és külföldön is kívánja forgalomba hozni.

A forgalomba hozatal ugyan nem volt szükséges a bűncselekmény befejezetté válásához, a delictum veszélyessége azonban kétségkívül nagyban függött ettől az aktustól; így természetes, hogy a büntetési tételekben már jelentőséghez jutott. A legsúlyosabb szankcióval a jogalkotó azt az elkövetőt fenyegette, aki a saját maga által készített hamisítványokat forgalomba is hozta, 8—12 évi börtönt helyezve kilátásba. Enyhébb volt a büntetés, ha a hamisítás pusztán az eredeti érme nyomán készített formába öntés által valósul meg: 4—8 évig terjedő dologház. Az enyhébb végrehajtási nemet és büntetési tételt nyilván az ily módon hamisított pénzek révén fenyegető csekélyebb veszély indokolta, lévén az ilyen érmék könnyebben felismerhetők. A veréses eljárás ui. komolyabb felszerelést és nagyobb hozzáértést igényelt, emellett a hamisítványok száma is könnyebben sokszorozható, így veszélyessége jóval meghaladta az öntés formájában megvalósuló hamisítási eljárását. Ugyanezt a büntetést szabja ki a törvénykönyv azokra a pénzhamisítókra is, akiknek más, veszélyesebb módon, csalárd szándékkal előállított érméi még nem kerültek forgalomba. Ha pedig az öntéssel készített hamisítványok nem kerültek még ki alkotójuk keze alól, 1—4 évig terjedő dologházzal lehetett számolni.

⁹ „... und alles, was als Repräsentationsmittel des Werths der Dinge angenommen ist.“ Uo. 116. p.

¹⁰ Lásd a törvénykönyv 45., 46. szakaszait.

Külön elkövetési magatartásként tárgyalja a kódex azt a módozatot, ha a delinquens eredeti érték belső értékét csökkenti körülményírás által, vagy bármely más alkalmas módon megrövidíti; ugyanígy értékeli a törvény azokat az eseteket is, amelyekben hamis, vagy forgalomból kivont pénzt kíván az elkészítő rosszhiszeműen, eredetiként elfogadtatni, vagy valóságos értékénél magasabb áron rajta túladni. Ezen esetekben az ily módon húzott haszon négyszeres összegét kellett megfizetni, továbbá viselni a *csalás* tényállásának első fokozatához fűzött szankciókat is. Igen fontos felfigyelni arra a körülményre, hogy a pénzhamisítás *delictuma e* változatának befejezetté válásához *nem elégséges* a hamisítás megtörténte, hanem az akár az elkövető, akár bárki más általi forgalomba hozatal is szükséges, hiányában csak mint kísérlet büntethető.

Ami a részességet illeti, a törvény 345—346. szakasza akként rendelkezik, hogy aki a hamis pénz elkészültét követően, a pénzhamisítóval egyetértésben abból a célból, hogy a hamisítvány publikumban való elterjedésében közreműködjön, *átveszi* a hamis pénzt, ugyanolyan büntetésben részesüljön, mint maga a hamisító: azzal a különbséggel, hogy a büntetés kiszabásánál figyelembe veendő az átvett pénz konkrét értékösszege. Ugyancsak a pénzhamisítóval esik egy megítélés alá annak cselekménye, aki tanácsal vagy egyenesen tanítással működik közre, és az is, aki a szükséges eszközöket és nyersanyagot biztosítja. A büntetések ilyen szigorú megítélése részint a törvény általános rendelkezéseiből¹⁰ következik, részint pedig a bűncselekmény sajátosságaiban, illetve különös veszélyességében rejlik. A hamis pénz tudatos elfogadása, terjesztése ugyanolyan veszélyes, mint előállítása, akkor is, ha a tényleges terjesztés még nem kezdődött el. A jogalkotó tehát a hangsúlyt a tudati, akarati mozzanatra helyezi. A hamis pénz készítéséhez szükséges anyag, felszerelés biztosítása pedig felfogásunk szerint egyenesen a társtettesi minőséghez áll közel, mert a pénzhamisítás megvalósulásához nélkülözhetetlen mozzanat.

4. Kiemelt figyelmet szentel a törvény annak az elkövetési módnak, amely *nyilvános értékpapírok, állami kötelezvények* meghamisítására irányul. Amennyiben a hamisítvány az utánczott eredeti képét ölti magára, a büntetés 12-től 20, ha pedig a hamisítás az eredetin feltüntetett érték megváltoztatására (magasabb értékre) irányul, az alaptényállás tételéhez igazodóan 8—12 évig terjedő börtön. A részesek büntetőjogi megítélése e változat esetén is azonos a fentiekben foglaltakkal. A törvény fokozott szigorát az utóbbi tényállás esetén az magyarázza, hogy a XVIII. század elejétől Európa fejlett országaiban pénzhelyettesítő funkcióval forgalomba kerülő papírpénzek,¹¹ és különösen az állami hitellevelek, kötelezvények és más értékpapírok roppant értéket képviselhetek. Akár egyetlen nagy értéket hordozó hitellevel, állami kötelezvény meghamisításától is busás haszon volt remélhető, ellentétként pedig a gazdaság pénz- és hitelforgalmában beálló veszteség fenyegetett. Az állam vagyoni tekintélye, valóságos hitelképessége forgott kockán, ezért a súlyosabb szankció. Technikailag ugyanakkor a papíros formájú pénzek sokkal egyszerűbben voltak meg-
többszörözhetőek: az ügyeskezü, rajzok és metszetek készítéséhez jól értők dolgát nagyban megkönnyítette az a tény is, hogy az eredetileg gyakran vízjel nélkül készült papírok jól helyettesíthetőek voltak más papírral.

¹¹ Kahler Frigyes: Pénzhamisítók a XIX. század első felében. Numizmatikai Közöny, 1985—1986. LXXXIV—LXXXV. évf. (Pénzhamisítók) 103. p.

III. Néhány más tartományi német kódex rendelkezése

1. A bajor büntetőtörvénykönyv hatása világosan érződik a múlt század első felének számos más német, hasonló tárgyú kódexén is. *Württemberg* (1839)¹² mellett *Holstein* (1814)¹³ törvénye is a pénzhamisítást tartalmazó fejezet címével a *Közbizalom ellen irányuló bűncselekmények*¹⁴ megnevezést választotta, ezzel is jelezvén, hogy a szóban forgó bűncselekménycsoportot úgy tekinti, mint amely elsősorban az áru- és pénzforgalom biztonságát veszélyezteti. *Württemberg* kódexe a pénzhamisítás, a közokirat-, pecsét- és bélyegzőhamisítás mellett itt helyezi el a hamis esküt, az adott eskü megszegését, valamint a határjel elmozdítását is. Feltűnő, hogy a bajor kódexszel szemben *csak a belföldi pénz* hamisítóit rendeli büntetni, a külföldi vonatkozásról hallgat. A szabályozott egyes elkövetési magatartások lényegében egyezők, a fokozatok azonban érdekesek: a büntetés maximuma 15 év börtön, ami egyben az általános törvényi maximum is, és abban az esetben kerülhet kiszabásra, amennyiben a hamis érmék az utánzottnál csekélyebb belső értékűek. Jóval enyhébb a büntetés, ha a hamis pénz belső értéke megegyezik az utánzottéval: minimum: 3 év dologház. Maximum itt nincs megjelölve, amiből az következik, hogy a bíró szabad belátása szerint állapíthatja meg itt a dologházban letöltendő idő mértékét, felső határu az általános törvényi maximum szolgál csupán: 6 év.

Megjegyzésre méltó, hogy a törvénykönyv a hamis pénz tényleges forgalom hozatalát a befejezettség kritériumának tekinti. Hiányában tehát csak kísérletről lehet szó.¹⁵

Ez a megközelítés bizonyos fokig fejletlenebb álláspontot képvisel a bajor kódexben rögzíthető képest, amely csak egy esetben és nem általánosan értékelte a forgalomba kerülést a törvényi tényállás fogalmi elemének. Az eredeti pénz meghamisítóit a törvény a szabadságvesztés büntetés enyhébbnek minősülő dologház végrehajtási fokozatában kiszabott büntetési tételekkel fenyegeti (a törvényi keret: 6 hónap—6 év), hasonlóan a hamis pénzek készítőit, amennyiben a forgalomba hozatal elmaradván, cselekményük a kísérleti stádiumban maradt.

2. *Holstein* törvénykönyvében is visszaköszön az a bajor kódexben már látott megközelítés, mely a hamis pénz forgalomba hozóra vonatkozik és az átváltott, illetve forgalmazott pénz értékének négyszeres összegében marasztalja azt az elkövetőt, aki ugyan nem a hamisítóval egyetértésben, de mégis a pénz hamis voltáról tudva tevékenykedik. Emellett azonban nem utal vissza a csalásra, hanem maga állapít meg szabadságvesztés büntetést: 6 hónaptól 1 évig terjedő fogházat. Még enyhébb büntetést ír elő arra az esetre, ha valaki a pénzforgalomban, fizetés alkalmával jóhiszeműen jut hamis pénzhez, ennek voltát felismerve azonban igyekszik túladni rajta: ez esetben a büntetés pusztán vagyoni, a *kiadott hamis pénz* (tehát nem az átvett!) összegének kétszerese.¹⁶

Külön tényállásként szabályozza *Holstein* kódexe azt a magatartást, amelynek megvalósítója a pénzhamisítók tudomásán kívül, és állami felhatalmazás nélkül állít elő a pénzveréshez szükséges eszközöket: büntetése 1—6 hónapig terjedő fogház.¹⁷ Pontosan ezzel a büntetéssel fenyegeti azt az elkövetőt is, akinél pénzhamisításra szolgáló prést, formákat vagy más felszerelést találunk: ez esetben egy voltaképpen előkészületnek minősülő cselekményt szabályoz a törvény önálló tényállás (sui generis) formájában.

¹² Strafgesetzbuch für das Königreich Württemberg von 1. März 1839. Stuttgart, 1839. (Württemberg)

¹³ Strafgesetzbuch für die Herzoglich Holstein-Oldenburgischen Lande. Oldenburg, 1814. (Holstein)

¹⁴ A württembergi kódexben: „Von Handlungen wider öffentliche Treue und Glauben“ Württemberg, 67—70. p.

¹⁵ Württemberg, 206. §.

¹⁶ Holstein, 457. §.

¹⁷ Holstein, 458. §.

A forgalomból kivont, vagy más okból értéktelen pénzermék nyereségvágyból (in gewinnsüchtiger Absicht) történő újraforgalmazása, terjesztése csupán a már látott négyszeres összegre menő vagyoni büntetést vonta maga után. Az összeg kiszámításának alapjául a kiadott rossz pénzek névértéke volt irányadó. Fontos itt kiemelni ismét az akarati mozzanatot: kizárólag akkor büntethető e cselekmény elkövetője, ha azzal a szándékkal tevékenykedett, hogy haszonra tegyen szert. A pénzforgalomban rossz pénzzel való pusztá részvétel tehát, akár a rosszhiszemű részvétel is, nem vonta e delictum szankcióit maga után.

3. A *Szász Nagyhercegség* számára kiadott büntetőtörvénykönyv (1853)¹⁸ 14. fejezete kizárólag a pénzügyi bűncselekményekkel foglalkozik. A pénzhamisítás egyik alaptényállásának tekinthető jogosulatlan utánzás megfogalmazása során a fém pénz mellett kifejezetten említi a papírpénzt is. Ez fejlődésnek tekinthető, mert más korábbi német kódexek szövegeiben következetesen a pénzérme (Münze) kifejezés szerepelt és csak az egyes fejezetekhez fűzött indokolás tágitotta jelentését akként, hogy a papírpénz is értendő alatta. Kiemelést érdemelt az a körülmény is, hogy a jogosulatlan pénzkészítést csak abban az esetben rendeli büntetni, ha az elkövető az előállított pénzt a forgalomba hozatal szándékával készíti.¹⁹ Itt a jogalkotó tehát ismét az akarati mozzanatot hangsúlyozza; mert igaz ugyan, hogy a pénzhamisító általában azzal az elhatározással kezd bele kockázatos vállalkozásába, hogy produktumaival majd a forgalomba lépve jelentős haszonhoz jut, a jogalkalmazónak jelen esetben azonban bizonyírania kell ezt a tudati elemet, ami adott esetben nem is lehetett könnyű dolog. Igazolással leginkább az szolgálhatott, ha a forgalomba hozatal már meg is kezdődött. A büntetési tételeket a szász kódex úgy állapítja meg, hogy amennyiben a pénzhamisító műhelyéből a hamisítványok még nem kerültek ki, 8 évig, ha már forgalomba kerültek, 10 évig terjedő börtönt²⁰ helyez kilátásba. Figyelemre méltó, hogy a büntetési tétel alsó határát a jogalkotó nem adta meg, tág teret engedve ezzel az igazságszolgáltatás mérlegelési szabadságának.

A bajor megoldást követi a szász törvény akkor is, amikor azt az elkövetői magatartást szabályozza, amidőn az elkövető eredeti érmét vagy papírpénzt változtat meg úgy, hogy a feltüntetett névérték magasabb legyen. Ismét kiemeli a forgalomba hozatalra irányuló szándékot a jogalkotó, szankcióként pedig a forgalomba kerülés hiányában 1 év dologháztól 3 évig terjedő börtönt, megvalósulása esetén pedig 6 évig terjedő börtönt állapít meg.

Tovább enyhül a törvény szigora abban az esetben, ha eredeti nemesfém pénzermék körülményeire vagy más alkalmas megoldás útján kerül sor pénzhamisításra.²¹ A papírpénzek akkor már jelentősen elterjedtek, az imént említett, egykor sűrűn előforduló elkövetési magatartás már erősen megritkult, veszélyessége is csekélyllyé vált, könnyű felismerhetősége és viszonylag kis mennyiségre elkövethetősége révén.

A hamis pénz készítőjével teljesen azonos büntetőjogi felelősség terhelte a szász kódex szerint is azt, aki a hamisítvány forgalomba hozatalában szándékosan részt vett.²² A szándékoság mozzanata ismét hangsúlyt kap; hiányában pusztán a *csalás* delictuma valósul meg, annak általános tényállása pedig a büntetéssel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy a csalással

¹⁸ Straf-Gesetz-Buch für das Grossherzogthum Sachsen-Weimar-Eisenach usw. Erfurt, 1853 (Sachsen)

¹⁹ A szóban forgó fejezet 267. §-a pedig még hozzáteszi, hogy a fém- és papírpénzekkel teljesen egy tekintet alá esik minden kül- és belföldi állami elismervény, hitelpapír, kamatszelvény stb.

²⁰ Sachsen, 260. §.

²¹ A börtön (Zuchthaus) a korabeli német büntetőjogi terminológiában a szabadságvesztés büntetés legsúlyosabb végrehajtási fokozatának számított. A szász kódex a halálbüntetést már csak a katonai büntetőjog számára tartotta fenn, az életfogytig vagy az 1—20 évig terjedő szabadságvesztés büntetési változatokat kellett börtönben letölteni. Mód volt a börtönbüntetésnek dologházra (Arbeitshaus) vagy fogházra (Gefängnis) való átváltására, a kulcs a következő volt: 6 hónap börtön = 8 hónap dologház = 1 év fogház.

²² Hat hónapig terjedő fogház; feltéve, hogy súlyosabb bűncselekmény nem valósult meg, különös tekintettel a *csalásra*.

okozott vagyoni kárt az ugyanolyan értékre elkövetett *lopás* büntetésével kell sújtani.²³ A szankció tehát tisztán vagyoni.

A pénzhamisításra szolgáló felszerelés, nyersanyag készítését és szolgáltatását arra való tekintet nélkül rendelte a törvény 1 évig terjedő fogházzal fenyegetve büntetni, hogy használatba vételére sor került-e. A szándékosság és a célzat kérdésének vizsgálata itt kizárólag arra szorítkozott, hogy az elkövető pénzhamisítási célból készítette-e gyártmányát, ill. tevékenykedett.

A büntetés kiszabásánál a kódex enyhítő körülményként írta elő figyelembe venni a hamisítvány könnyen felismerhető voltát, súlyosítóként pedig azt, ha a fém pénz belső érték tartalma az utánzathoz képest csekélyebb, valamint ha verés útján készült.

IV. A korabeli magyar büntetőkódex-tervezetek rendelkezései

1. A pénzhamisítás bűncselekménye hazai jogtörténetének még számos feldolgozatlan területe vár kutatóra.²⁴ Miként a jogtörténetírás más ágaiban, úgy itt is azzal a problémával állunk szemben, hogy a pénzhamisítás delictumára vonatkozó jogforrások sorában a szokásjog irányította évszázadokon át a *jurisdictio* tevékenységét, a törvényi szabályozás megjelenése idején is jelen volt, gyakorlati érvényesüléséről, esetleges törvényrontó jellegéről azonban nagyon keveset tudunk. Nemcsak az ez irányú kutatások elégtelen volta miatt, hiszen az utóbbi időkben több kitűnő munka is született e tárgykörben, hanem a rendelkezésre álló források hiánya okából is.²⁵ A jogtörténész számára ilyen körülmények között elengedhetetlen a jogalkotás produktumainak, közöttük a kodifikációs próbálkozások e vonatkozású megállapításainak alapos vizsgálata.

A feudális jogrend, így a Hármaskönyvhöz hasonlóan III. Károly 1723. évi II. decretuma is a *casus notam infidelitatis* (hütlenség bélyege) egyik eseteként értékelte a pénzhamisítást két igen röviden jellemzett elkövetési magatartás formájában: „Továbbá a hamis pénzverőket, vagy a kik ily pénzekkel tudva és nyilvánosan, mintegy ötven forintnyi mennyiségben élnek.”²⁶ Arra nézve, hogy ötven forint alatti érték esetén mi a jogalkalmazó teendője, csakis a bírói gyakorlat lehetett irányadó. A XIX. század első felében is hatályos jogforrásnak számított a korábbi évszázadból származó törvényhely, így korszerű jogszabály hiányában komoly jogalkalmazási nehézségek merültek fel. Ezek sorában kiemelendő az a körülmény, mely szerint a magyar országgyűlések a papírpénzt nem ismerték el magyar pénznek, azaz a papíros alapanyagú fizetőeszköz nem inkorporálódott jogilag a magyar pénzügyi forgalomba, így tehát *de jure* nem létezett olyan törvényi rendelkezés, amely büntetőjogi szankcióval fenyegette volna a papírpénzek hamisítóit. A feszültség ugyanis abban jelentkezett, hogy az osztrák papírpénzek *de facto* Magyarországon is forgalomba kerültek, az igazságszolgáltatás tehát egyrészt a szokásjog iránymutatásait követve, másrészt a fém pénzek hamisítására vonatkozó jogszabályok analógia révén történő alkalmazása útján igyekezett feladatának megfelelni.

²³ Sachsen, 263. §.

²⁴ Mohács előtti korszakunkra nézve lásd *Kahler Frigyes: A pénzhamisítás bűncselekményének alakulása Magyarországon. Jogtörténeti Tanulmányok V.* (szerk.: *Csizmadia Andor*) Bp. 1983. 97—114. p.

²⁵ Az okleveles forrásokra nézve lásd *Huszár Lajos: A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. Numizmatikai Közlöny, LXXII—LXXIII. évf.*

²⁶ *Casus notam infidelitatis adhuc inferentes. Art. 9. 4. §.: Cusores item falsarum monetarum, vel ejusmodi monetis scienter ac publice, in quantitate circiter quinquaginta florenorum utentes. Magyar Törvénytár 1657—1740. (szerk.: Márkus Dezső) Bp. 1900. 1723. II. decr. 572. p.*

2. A magyar büntetőjog kodifikálására irányuló tervezetek sorában már az *első* is részletesen foglalkozott a pénzhamisítás delictumával.²⁷ A végleges formájában 1795-re elkészült tervezet 14. szakaszában meghatározott bűncselekmény több, addig a joggyakorlatban és elméletben egyaránt önálló büntettet foglalt egybe: a már III. Károly decretumában említett, a pénzhamisítás egyik „arche típusának” tekinthető hamis pénz verése, vagy ilyennek minimálisan 50 forintnyi összegben történő tudatos forgalmazása mellett, az eredetileg hiteles, jó pénz, továbbá a bankjegy vagy állami kötelezvény, értékpapír meghamisítását. Az első magyar büntetőkódex-tervezetet kimerítően feldolgozó monográfiájában *Hajdu Lajos* megjegyzi, hogy „a tervezetnek ugyan II. József rendelkezései szolgáltak alapul, a bizottság azonban ettől az anyag megtárgyalása során több alkalommal eltért, a régi magyar jog zavarosabb és elavult meghatározásai érdekében”.²⁸ Az östervezet így még attól függetlenül rendelte büntetni az elkövetőt, hogy milyen összegű hamis pénzt ad ki, a módosítás folytán kialakított végleges változat viszont már visszatért az akkor hatályos jogi konstrukcióhoz annyiban, hogy ugyancsak az 50 forintnál nagyobb összegű hamis pénzt forgalmazót fenyegette e törvényhely szankcióival. Haladásként könyvelhető el ugyanakkor, hogy az ilyen elkövetőt nem tettesként, hanem részesként értékelte a tervezet²⁹, a tettesek és részesek közti különbségre pedig kifejezetten felhívta a figyelmet.³⁰ Az östervezet továbbá abban az esetben is megállapíthatónak vélte a pénzhamisítás megtörténtét, amennyiben a jogtalan pénzverés eredménye nem volt értéktelenebb az eredetinel, vagy annak értékét „talán fellyül is haladgya”, ahogy ezt II. József büntetőtörvénykönyve is írja,³¹ és abból szó szerint átkerült a magyar bizottság munkájának első változatába. Ezzel szemben a végleges szövegvariáns csak azt tekintette e büntetniben bűnösnek, aki az országban elfogadottnál hitványabb anyagból, kisebb súlyban, ill. silányabb ötvözetben ver pénzermét.³² Ez a szövegezés jelentős visszalépést jelentett a *Sanctio Criminalis Josephinához* képest, az östervezet egy vonatkozásban azonban mégis világosabb az osztrák kódexnél: határozottan rögzíti, hogy csak az országban használatos pénz meghamisításával lehet a delictumot elkövetni, így például egy emlékérem, vagy forgalomból már kivont pénz meghamisításával nem. A büntetés megállapításakor a tervezet igen ellentmondásos elvet követ: korszerű, amikor a gondatlanság három fokának megfelelően egy naptól évig, szándékosság esetén pedig hasonló trichotómia mellett 1 évtől 10 évig terjedő börtönt helyez kilátásba, velejéig feudális azonban akkor, amikor hozzáteszi: „Abban az esetben azonban, ha annak veszélye forog fenn, hogy a tettes ilyesféle büntettet a közösség kárára újból meg fog kísérelni, akkor egészen haláláig őrizet alatt kell őt tartani.”³³ E rendelkezés a bíróra hárította azt a feladatot, hogy eldöntse, a bűnelkövető várhatóan megismétli-e büntetését. A tervezet e megállapítása egy igen fontos körülményre hívja fel a figyelmet: a korabeli magyar büntető igazságszolgáltatás által követett szokásjog desuetudot alakított ki! A már idézett és az időben hatályos törvények ugyanis világosan a hűtlenség esetei közt említik a pénzhamisítást, büntetése pedig szabály szerint ennek megfelelően fej- és jószágvesztés kellett volna, hogy

²⁷ *Hajdu Lajos*: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Bp. 1971. (Hajdu)

²⁸ Hajdu, 315. p.

²⁹ „Complices delicti hujus censendi sunt: ... qui monetam falsam in quantitate 50 florenorum scienter expendunt;” Codex de delictis eorumque poenis pro tribunalibus regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum per regnicolarem juridicam deputationem elaboratus. Pest, 1807. (Codex 1795) XIV. Art. 2. §. 54. p.

³⁰ „Caeterum hoc quoque in delicto socii a complicibus rite discernendi;” Codex 1795. Uo. Buda, 1788. 36. pp.

³¹ Közönséges törvény a vétkekről és azoknak büntetésekről. II. József büntetőtörvénykönyve. Buda, 1788. 36. pp.

³² „Delicti hujus Reus est: a) Qui e viliore, quam in Regno recepta est, materia, ac pondere, sive Liga Monetam cudit.” Codex 1795. XIV. Art. 1. §. 54. p.

³³ „Ubi tamen periculum subversabitur: quod delictum talismodi cum damno publici per delinquentem denuo attentandum sit, item ad mortem usque sub custodia detinendus erit.” Uo.

legyen. Ha már most a gyakorlat akceptálta volna a törvényi jog előírásait, olyan eset aligha fordulhatott volna elő, vagy mindenesetre igen ritkán, hogy egy pénzhamisítót másod-, vagy többed ízben is el kelljen ítélni, hisz az első bűnelkövetést már a fővételnek kell követnie. A *jurisdictio* tehát „szelídített” gyakorlatot folytatott, s emellett valóban elképzelhető volt, hogy visszaeső pénzhamisítók kerültek bíróság elé. Példaként említhető a XIX. század első felének *Horog Dávid* nevével fémjelzett híres pénzhamisítási jogesete.³⁴ Nevezett 1812-ben tűnt fel először a debreceni törvényszék bűnügyi irataiban azzal kapcsolatban, hogy öt és két forintos papírpénzek készítése miatt vád alá helyezték. Ekkor, bűnössége bizonyítást nyervén, „sok Esztendei Rabsággal büntettetett”, alig egy évtized múltán azonban már ismét tevékenykedett, méghozzá 10 és 50 forintos címletek készítését folytatta bűntársaival. A bünszövetség perében 1822. szeptember 16-án hirdetett ítéletet a Hétszemélyes Tábla. Az ítélet csupán *Horog Dávid* fejére olvasta az 1723. II. decretum szavait, míg tettestársa, *Borus József*, „kit *Horog Dávid* csábított bűnre”, mindössze 5 évi börtönrre ítéltetett, fél évenként kiállandó 30 bottal tetézve. Az egyik alvádított büntetése is tanulságos: rábizonyosodott ugyan, hogy minimálisan 50 forint értékű hamis pénzt tudva forgalmazott, és ezzel ő is megvalósította a hűtlenség kritériumait, 15 hetes előzetes letartóztatásban töltött idejét figyelembe véve azonban büntetését kitöltöttnek tekintették. Ráadásul *Horog Dávidot* 11 évvel később ismét körözték, mint szökésben levő hamisítót. Nem tudjuk, hogy szökéssel segített-e magán előzőleg, vagy királyi kegyelem mentette meg a hóhér kezéből. Az a tény, hogy a magyar jogszolgáltatás a törvényi előírásoktól eltérő gyakorlatot alakított ki, más vonatkozásban sem volt példa nélküli. *Both Ödön* írja a *stuprum violentum* kései feudális magyar büntetőjogi megítéléséről, miszerint: „a jogalkalmazók... törvényrontó szokásjogot alakítottak ki, midőn a büntető törvénykönyv-tervezetek szellemében, még azok előírásainál is enyhébb büntetéseket szabtak ki a törvényekben előírt halálbüntetés helyett”.³⁵

3. Az idézett jogeset maga is átvezet a XIX. század első felébe, a reformkor éveibe, amikoris az 1825/27: 8., 9. és 15. tc.-kek alapján létrehozott regnikoláris bizottságok újabb törvénytervezetek kidolgozására kaptak utasítást. Ezek sorában készült el az az elaboratum is, melyet a szakirodalom mint *második magyar büntetőkódex-tervezet* említ.³⁶ *A Magyar állam- és jogtörténet* tankönyve annyit jegyez meg róla csupán röviden, hogy „az előző operátumhoz képest visszalépett jelentett”.³⁷ Vizsgáljuk meg az alábbiakban, legalábbis a pénzhamisítás delictuma tekintetében, milyen vonatkozásban jelentett visszalépetést, megfogalmazott-e esetleg ugyanakkor előremutató rendelkezést. A szóban forgó tervezetről mindekelőtt tudni kell, hogy nem „vadonatúj” produktum; a bizottság mindvégig az 1795-ös tervezetet tartotta maga előtt, és ahhoz képest állapította meg az új szöveget. Gyakran szó szerint érintetlenül hagyta az előző javaslat megfogalmazásait, legtöbbször azonban változtatásokat, esetenként jelentős kiegészítéseket eszközölt.

A pénzhamisítás delictumával foglalkozó szakaszt a jogalkotó a kódextervezet második részének XII. articulusában helyezte el, címe változatlanul őrizte az első magyar javaslat által használt elnevezést: *A pénzérmék és közértékpapírok készítéséről és hamisításáról*. Nem mondható jelentősnek az a változtatás, mely szerint az előbbi munkában e szakasz a XIV. sorszámot viselte, egyszerűen a *Pars secunda* belső szerkezetének némi átalakítását

³⁴ Pénzhamisítók, 106—112. p.

³⁵ *Both Ödön*: *A stuprum violentum* a kései feudális magyar büntetőjogban (1790—1848). *Acta Jur. et Pol.* Szeged, 1977. Tom. XXIV. Fasc. 2. 32. p.

³⁶ *Codex de Delictis eorumque Poenis, pro Tribunalibus Regni Hungariae, Partiumque eidem adnexarum, per Sub-Deputationem Regnicolarem Juridicam redactus*. Buda, 1829. (*Codex 1829*) *A tervezet pénzhamisítást szabályozó articulusát* lásd a Függelékben *De monetae chartarumque publicarum confectioe, et falsificatione* cím alatt.

³⁷ *Csizmadia Andor—Kovács Kálmán—Asztalos László*: *Magyar állam- és jogtörténet*. Bp. 1978. 272. p.

tükrözi. A cím két jelentős információt hordoz: részint deklarálja a papíros anyagú pénzek és más értékpapírok büntetőjogi védelmét — láttuk, hogy a papírpénz hamisítóit de jure jogszabályi tényállás alapján megszabott szankció nem fenyegette —, részint pedig a pénzhamisítás két alaptényállásának tekinthető jogosulatlan utánzás és a valódi pénz meghamisítása került kiemelt megfogalmazásra.

Az első paragrafus változatlanul négy pontban mutatja be a jogalkotó által tipikusnak tekintett tényállási változatokat, az első kettőn azonban az új tervezet készítői némileg változtattak. Az *a)* pont korábbi megfogalmazása súlyos elméleti pontatlanságot rögzített, amikor — mint már erről fentebb szó esett — csak azt az elkövetői magatartást rendelte büntetni, mely az országban elfogadottnál hitványabb anyagból, kisebb súlyban, illetve silányabb ötvözetben ver pénzérmet, nem pedig önmagában a jogosulatlan pénzkészítést. Az új megszövegezés már túllép ezen a hibán, ugyanakkor azonban meglehetősen általános szinten marad, miután az alábbi megállapítást teszi: „aki a pénzverés Felsőjogát bitorolja”.³⁸ Ez az absztrakt megfogalmazás magában foglalja ugyan már az előbbi tervezetből hiányoltakat, számos konkrét kérdésre azonban nem ad világosan megfejtendő feleletet; így például arra, hogy csak a hazai pénz hamisítóit fenyegeti-e (a magyar felségjogra vonatkozik-e csupán megállapítása), avagy más államok pénzerméit, bankjegyeit hamisítók is e törvényhely alapján kerülnek-e felelősségre vonásra. A *c)* pont már változatlanul hagyott szövege mindenesetre azt a látszatot kelti, hogy csupán a magyar királyi kincstár által kibocsátott érmék élvezhetik e rendelkezések védelmét. A *b)* pontot sem hagyták érintetlenül a kodifikátorok. Rövidítettek, és pedig az absztrakció hátrányára. Az első törvénytervezet a fémpénzrontás leggyakoribb módja, a körülnyírás, ill. reszelés rögzítése mellett hozzátette, hogy a silányítás bármiféle egyéb módja is megtörténhet, az új textus az utóbbi kiegészítést egyszerűen elhagyta. A *c)* és *d)* pontok érintetlenül maradtak. Itt került megszövegezésre a papírpénzek és más közértékpapírok hamisításának két gyakran előforduló alapesete — a XIX. század első felében ugyanis a pénzhamisítók már döntően a papíros anyagú pénzek és értékpapírok hamisításával foglalkoztak —, nevezetesen e pénzek utánzása, azaz jogosulatlan készítése és az akként történő meghamisításuk, hogy az elkövető a kincstári közértékpapírra nagyobb összeget ír, mint amekkorát eredetileg tartalmazott. A korabeli viszonyokat bizonyára jól ismerő kodifikátorok az értékpapírok legfontosabb jellemzőit is belezövegezték a tényállásba, minden bizonnyal azért, hogy a jogalkalmazóknak a legcsekélyebb kétsége sem maradjon afelől, mit tekinthetnek annak. E szerint ilyeneknek minősültek mindazok az értékpapírok, „amelyek vagy önmagukban olyan értékesek mint a pénz; vagy olyanok, amelyeknek felmutatására valamelyik közpénztárnak fizetést kell teljesítenie”.³⁹ Egyetlen megjegyzés kívánkozik még az első paragrafushoz, mégpedig mindjárt a legelső — változatlanul hagyott — szavaihoz: ez ugyanis úgy hangzik, miszerint: „E bűntettben bűnös:” (*Delicti hujus reus est*). Modern fogalmaink szerint ez nagyfokú dogmatikai pontatlanság, hisz a következőkben nem a szándékosság, illetve a gondatlanság, avagy az eljárásjog szempontjai szerint kerül a cselekmény rögzítésre, hanem csupán objektív megjelenési formájában.

A második paragrafus a részesek meghatározását adja oly formában, hogy a legsűrűbben előforduló változatait megnevezni, az előre nem látható, ill. nem tipizálható eseteket pedig egy generál klauzulával szabályozza, mely szerint e deliktumban részesek mindazok, „akik bármiféle más módon pénzermék, vagy közértékpapírok meghamisításához valamivel is hozzájárulnak”.⁴⁰ A részesség leginkább életszerű példájának az tekinthető, amidőn a delinquens pénzveréshez vagy papírpénz készítéshez szükséges eszközöket gyárt, és mun-

³⁸ Lásd a Függelékben *De monetae chartarumque publicarum confectione, et falsificatione* cím alatt: 1. §. a).

³⁹ Uo. 1. §. c).

⁴⁰ Uo. 2. §.

kája gümölcseit tudatosan bocsátja a pénzhamisító rendelkezésére. A jogalkotók — az első és a második tervezet készítői egyaránt — helyesen tették a két körülményt konjunktív feltételekké. Ha eszköz már van, színhely is szükségeltetik a hamis pénz előállításához: részesek tehát azok is, „akik házukat ilyesfajta munkára átengedik,”⁴¹ — szól a tervezet meghatározása. Figyelemre méltó eltérés tapasztalható az új tervezet és a régi között — az új javára — abban a tekintetben, hogy míg a korábbi szövegébe iktatta azt a korabeli, az 1723. évi II. decretumból vett rendelkezést, mely szerint csupán a minimálisan 50 forintnyi értékű hamis pénz tudatosan forgalomba hozó követi el a hűtlenséget, ill. minősül az 1795. évi tervezet szerint részesnek, az új javaslat kidolgozó a jogalkalmazók számára komoly nehézségeket támasztó értékhatár megjelölést elhagyták, és egyszerűen így fogalmaztak: akik hamis pénz tudatosan kiadnak, forgalmaznak (qui monetam falsam scienter expendunt).

A harmadik paragrafus a szóban forgó bűncselekmény megítélésekor figyelembe veendő két lényeges szempontra hívja fel a figyelmet: egyrészt különbséget kell tenni a tettestársak és a részesek között, másrészt tekintettel kell lenni az akár vert, akár forgalomba hozott pénzérték mennyiségére is. A második magyar kódextervezet szövege itt szó szerint követi az elsőét. Talán csak jogalkotói figyelmenlenségnek tudható be, hogy míg másutt gondosan ügyeltek arra, hogy egy-egy elkövetési változat szabályozása során mind a fém-, mind a papírpénzek védelmében részesüljenek, itt kizárólag a vert pénzekről olvasunk rendelkezést.

A legtöbb és leglényegesebb módosítást a 4. paragrafus kapcsán eszközölték az új tervezet kimunkálói, amikor egészen új szövegezéssel éltek.⁴² A jelen büntett szankcióit az előidézett veszedelem és a közösségnek okozott kár mértékét figyelembe véve, 1 hónaptól 6 évig terjedő börtönbüntetésben állapították meg. Igen komoly előrelépésnek kell a korábbi tervezettel összehasonlítva ezt a szankciómeghatározást értékelnünk, két okból is. Először, mert nem helyez a javaslat a jogalkalmazó kezébe olyan lehetőséget, hogy belátása szerint akár életfogytiglan tartó szabadságvesztést is megítélhessen, másodsor pedig azért, mert a 6 évi maximum nemzetközi összehasonlításban is meglehetősen mértéktartónak, hovatovább alacsonynak számít. Egyben tükrözi az 1829. évi tervezet kidolgozóinak azt a koncepcióját, mely számos helyen igyekezett kodifikációs tevékenysége során szakítani a feudális jogelvekkel. Így, bár a pénzhamisításról szóló articulus első §-a kifejezetten említi a bűncselekmény tárgyaként a megsértett jus majestaticumot, melynek logikus bűncselekményi megfelelője a feudális jogrendben a nota infidelitatis, a büntetőjogi jogkövetkezményekről szólván azonban olyan messzire távolodik a hűtlenségre egyébként kiszabandó halálbüntetés és vagyonelkobzás együttes büntetésétől a 6 évi börtönmaximum megállapításával, hogy ezzel világosan kifejezésre juttatta: egészen új alapokon álló büntetési rendszert kíván megvalósítani.

4. A magyar reformkor kodifikációs kísérleteinek legkiemelkedőbb alkotása kétségkívül az 1843-i büntetőjogi javaslat-gyűjtemény.⁴³ Az anyagi jogi tervezet különös része igen nagy részletességgel foglalkozott a pénzhamisítás delictumával⁴⁴, összesen 13 § terjedelemben. A *Deák*, *Szalay*, *Szemere*, *Pulszky* és a kor más kimagasló jogászai által készült tervezet részletesen kitért a tipikus elkövetési magatartások összes lehetséges módozatára, és a szabadságvesztés büntetési rendszerére támaszkodva rendkívül árnyalt büntetési tételekben juttatta kifejezésre az egyes esetekben irányadó szankciókat.

⁴¹ Uo. 2. §.

⁴² „Sub-Deputatio ad stipulatur redactioni cum unica modificatione ad -phum 4-tum; Ubi quoad poenam diactur, quod sit futura: carcer ab uno mense ad annos sex.” Codex 1829, 50. p.

⁴³ A kodifikációs anyag rendszeres gyűjteménye: *Fayer László* (szerk.): Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I—IV- (Fayer)

⁴⁴ Fayer I. Különös Rész, XXXVI. fejezet. *A pénzhamisításról.* 83—85. p.

Az alaptényállás rögzítésekor a jogalkotó a jogosulatlan pénzkészítés alapanyagául kifejezetten az ezüstöt és az aranyat jelöli meg, papírpénzről és más értékpapírokról nem tesz említést. A törvényi tényállás objektív elemei mellett szubjektív feltétel fennforgását is megkívánja: a hamis pénz készítőjének olyan cézzal kell tevékenykednie, hogy munkája termékeit majdan forgalomba kívánja hozni. A forgalomban hozatal a büntetési tételek vonatkozásában kiemelkedő szerephez jut, amennyiben teljesedésbe menése esetén 12 évig, „ha pedig a kiadásban, vagy általadásba a közbejött felfedezettetés által meggátoltatott, hat évi rabsáig büntetethetik.”⁴⁵ Különös, hogy a kodifikátorok nem tartották szükségesnek a fém mellett a papíros alapanyagú értékpapírok hamisítását is büntetni, így a jogalkalmazás továbbra is az analógia eszközához kellett volna, hogy folyamodjon. A törvényi tényállás megvalósulásához bizonyítani kellett, hogy a hamis pénz készítése a „folyamatbatétel” célzatával történt, és a befejezté váláshoz erre sor is kellett, hogy kerüljön. A hamis pénzt a pénzhamisítóval egyetértésben tudatosan forgalmazó cselekményét viszont enyhébben ítélte meg a javaslat, felső határként 8 év rabságot helyezve kilátásba. Ha pedig a forgalmazásra ugyancsak tudatosan, de nem a hamisítóval egyetértésben került sor, mindössze 2 év a kiszabható büntetés maximuma. A szűkebb értelemben vett pénzhamisítást — forgalomban levő arany-, ezüstpénzek értékének „ráspolás”, körülnyírás útján való kevesbítése —, amennyiben a hamis érmeket az elkövető teljes értékűekként forgalomba is hozza, 4 évi rabsággal rendeli büntetni. Az ilyen módon meghamisított pénzérméknek a hamisítótól történő átvétele és forgalmazása 3 évi, a készítő tudta nélküli forgalomba hozatala esetén pedig 1 évi rabság a lehetséges büntetés maximuma. A rézpénzekről sem feledezett meg a jogalkotó, de csupán jogosulatlan utánzását rendelte büntetni; a nemesfémek ilyen módon való hamisítására kirótt tételek negyed részével lett volna büntethető.

A kodifikátorok öt pontba gyűjtötték a büntetés kiszabása során a jogalkalmazó által, a súlyosítás irányában figyelembe veendő szempontokat: ennek megfelelően a beszámítás annál súlyosabb, „a) Minél nagyobb volt a készített hamis pénz összes mennyiségének névszerinti értéke. b) Minél nagyobb volt a kiadott hamispénznek mennyisége. c) Minél nagyobb volt a meghamisított, vagy kiadott pénznek valóságos és névszerinti értéke között a különbség. d) minél ügyesebben voltak a hamisításra szolgáló eszközök készítve, s minél inkább lehető volt azok által nagyban üzni a hamis pénzkészítést. e) Minél nehezebb volt a hamis pénzt a valóditól megkülönböztetni”⁴⁶

Igen figyelemreméltó rendelkezést olvashatunk arra a rendkívül életszerű esetre vonatkozóan, amikor valaki a pénzforgalomban úgy jut hamis pénzhez, hogy átvételkor erről nem tud, utóbb azonban a hamisságot felfedezi, és hogy ne károsodjék, valódiként túlad rajta. Ilyen esetben az újra forgalomba került hamis pénz névértékének ötszörös mennyiségével büntetetik az elkövető, mely összeg a fiscust illette meg; hozzáteszi a tervezet azonban, hogy ilyen esetben a „bűnkereset csak magánpanaszra mozdíthatatik”⁴⁷. Ez az egyetlen elkövetési változat, melyre a jogalkotó kizárólag vagyoni büntetést rendel, de mivel az eljárás csak magánindítványra kezdődik, az elkövetőnek módjában áll egyezkedni a sértettel, így reménye van a büntetőjogi felelősségrevonás alól való teljes szabadulásra is.

Bár a pénzhamisítás bűncselekményét a gyakorlatban kifejezetten a forgalomban levő pénzekre szokták elkövetni, a tervezet megfogalmazói mégis szükségesnek látták annak leszögezését, hogy a forgalomból már kivont régi érmék, vagy emlékpénzek hamisítói nem a pénzhamisítás, hanem a *csalás* delictumára vonatkozó rendelkezések alapján bíráltassanak el. Az anyagi büntető törvénykönyv javaslatának az országgyűlés kerületi ülésén való tárgyalása alkalmával a soros jegyző, *Szemere Bertalan* felvetette az iménti rendelkezéssel kapcsolatban, hogy a régi pénzek „utáncsinálása” esetén mondassék ki, miszerint az ilyen

⁴⁵ Fayer I. Uo. 354. §.

⁴⁶ Fayer I. Uo. 361. §.

⁴⁷ Fayer I. Uo. 362. §.

elkövető csak az esetben legyen felelősségre vonható, ha productumait el is adja. „Ezen megjegyzések azonban visszhangra nem találtak.”⁴⁸

A pénzhamisításra szolgáló eszközök, felszerelések célzatos elkészítése, vagy elkészítése kísérletként volt büntetendő. A büntetési tételek megállapításakor a tervezet finom megkülönböztetéssel élt: a hamis pénz készítése vonatkozásában 3, az eredeti érme körülnyírás stb. útján való értékcsökkentése esetén pedig 1 évig terjedő rabságot helyezett kilátásba. A büntetethőség feltétele volt annak a tudati mozzanatnak fennforgása, melynek birtokában az elkövetőnek tisztában kellett lennie, vagy legalábbis „valószínűleg előreláthatta”, hogy készítményei pénzhamisításra fognak fordíthatni. Azt pedig, aki más részére készít hamis pénzek előállítására szolgáló bélyegeket, formákat, vagy egyéb eszközöket, bűnsegédnek tekintette a javaslat. A bűnsegédekről rendelkező Általános részi megállapítás két változatot emelt ki, mindkettő előfordulhatott a pénzhamisítás elkövetésével kapcsolatban. Az egyik szerint a bűnsegédet annál súlyosabb beszámítás terheli, minél inkább elősegítette hozzájárulása által a büntetett elkövetését, büntetése azonban nem érheti el a tettesét.⁴⁹ Érdekes módon, az egyébként igen precíz tervezet itt nem tért ki arra, hogy a büntetési tétel mennyire közelítheti meg a tettesét. Ez a variáns egészen általános jelentéstartalmú, a második azonban a pénzhamisítás vonatkozásában különösen életszerű lehetett; e szerint, ha a bűnsegéd „olynemű segítséggel járult a büntettnék elkövetéséhez, mely nélkül a büntetett a fennforgó körülmények között el nem követhetett volna, azon büntetetre rendelt büntetésnek egész súlyával is büntetethetik”.⁵⁰ Nyilvánvaló, hogy egy pénzhamisításra szolgáló bankóprés előállítása például olyan szakértelmet és felszerelést igényelt, amivel kevesen rendelkeztek — aki pedig igen, és kaphatónak mutatkozott egy pénzhamisító részére a kívánt kellékeket előállítani, ezzel olyan szolgálatot tett, ami nélkül a pénzhamisításra valóan az adott esetben és módon sor sem került volna.

Végezetül a javaslat mellékbüntetésként megállapítja, hogy a pénzhamisításban akár tettesként, akár bűnsegédként részt vevő közhivatalt viselő elkövető „közhivatalától is elmozdíthatatik”. Figyelemre méltó, hogy e szankció nem imperatív, csupán lehetséges eszköz a jogalkalmazó kezében.

V. Összegzés

A múlt század első fele Európa jogéletében a polgári igényű kodifikáció első nagy hulláma, sorra születtek a kontinens államaiban a magán- és közjog egységes szerkezetbe komponált, korszerű elveket kifejezni akaró törvénykönyvei. Németországban tartományonként keletkeztek a kódexek, melyek között a rokonság esetenként jól kimutatható, de az nem állítható, hogy egymás szolgai másolatai lettek volna. A legnagyobb hatást az *Anselm Feuerbach* által tankönyvi stílusban szerkesztett bajor büntetőtörvénykönyv fejtette ki, mint azt az e tanulmány keretei között tárgyalt holsteini, szász és württembergi kódexeknek a pénzhamisításra vonatkozó rendelkezései is illusztrálták. Az 1839. évi badeni javaslat ezektől lényegesen eltért, amennyiben V. Károly 1532-ben kiadott *Constitutio Criminalis Carolina* című büntető törvényének jogelveit tette magáévá, melyeket „németebbnek” tekintett Feuerbach munkájánál, s melyen világosan tetten érhető a *történeti jogi iskola* hatása is.

Már most ami a vizsgált anyagot illeti, megállapítható, hogy a pénzhamisítás delictumának szabályozása a német kódexekben az alapos dogmatikai gondolkodás hatását mutatja. A XIX. század első felének német büntetőjogi kodifikátorai a pénzhamisítás bűncse-

⁴⁸ Fayer III. 46. Kerületi ülés, 1843. augusztus 24. 70. p.

⁴⁹ Fayer I. Általános Rész, C. fejezet. *A bünszerzőről, felbujtóról, bünszövetségről, és bűnsegédekről.* 69. §. 26. p.

⁵⁰ Fayer I. Uo. 70. §. 26. p.

lekményének objektumaként egyértelműen a *Treue und Glauben im Verkehr*-t jelölik meg (ld.: fejezetcímek a kódexekben), az ún. *publica fides*. A bűncselekmény megítéléséhez szükséges minden lényeges szempontra kitérnek, esetenként eltérő részletességgel, a kazuisztikától mindenesetre mentesen. Nem mulasztják el hangsúlyozni, hogy a bűncselekmény elkövetési tárgya a hagyományos ércpénzek mellett bármiféle közhitelességre számot tartó értékpapír is lehet. Büntetési rendszere a feudális joggyakorlathoz képest, mely rendszerinti szankcióként a halálbüntetést jelölte meg, haladóbb, tekintve, hogy a szabadságvesztés rendszerére tér át. Nagyon „elnézőnek” mindenesetre nem mondható, 15—20 évi szabadságvesztés büntetés kiszabását is lehetővé tette.

A magyar tervezetek dogmatikai kimunkáltsága érezhetően szerényebb. Az 1829. évi tervezet egyenesen lakonikusnak mondható, éppen itt igazolható azonban legegyszerűbben a magyar kodifikátorok szemléletének azon vonása, melyre nézve talál megkockáztatható a *humánus* jelző. Mindössze 6 évet állapítanak meg a pénzhamisítás deliktumát elkövetett személyre kiszabható büntetésül, ami példa nélküli az időben. A nagy műgonddal, kitűnő szakemberek által elkészített 1843/44. javaslat vonatkozó rendelkezései kellően részletesek; lényegesebb fogyatékosága abban jelölhető meg, hogy a papírpénzekről és más közérték-papírokról nem tesz említést, jöllehet a XIX. század első felében a pénzhamisítást elsősorban már erre követik el, nem fémpénzre. Büntetési rendszerének legfőbb erénye, hogy igen árnyalt, és a büntetési tételeknek csupán felső határát megszabva lehetővé teszi a jogalkalmazónak a korlátlan enyhítést.

A magyar kodifikátorok munkáján gyakran érezhető a kortárs német kódexek és javaslatok bizonyos hatása — leginkább a szabadságvesztés büntetési nemének általánossá tétele vonatkozásában, bár ez nem tisztán német sajátosság volt, hanem mondhatni „kortűnet” —, ez a hatás azonban meglehetősen gyenge volt. A magyar kodifikáció lényegében a maga útját járta, szolgálai módon, ha lehetett, semmit nem vett át. Szervesen ráépült a korabeli joggyakorlatra, melynek folyamánként elméleti csiszoltsága, pontossága, korszerűsége helyenként kívánnivalót hagyott maga után, megőrizte azonban életszerűségét. Nem veszett el a részletekben, egyfajta egészséges nagyvonalúság jellemezte; nem próbált minden mozzanatot szabályozás tárgyává tenni, bőven hagyott töprengésre és mérlegelésre lehetőséget a bírónak.

FÜGGELÉK

Verbrechen wider öffentliche Treue und Glaube

341. §. Wer die im Königreiche als Geld umlaufende inoder ausländische Münzenverfälscht, oder unbefugterweise nachahmt, die nachgeahmte unächte Münze sey geringhaltiger, oder von gleicher oder grösserer innerer Güte, wie die ächten Münzsorten, soll als *Münzfälscher* nach den folgenden Gesetzen bestraft werden.

342. §. (Erster Grad) Der Verbrecher, welcher die von ihm gefertigten unächtigen Münzen in Umlauf gesetzt hat, soll mit acht — bis zwölfjährigem Zuchthause bestraft werden.

Sind jedoch die unächtigen Münzen ohne eigens gefertigten Stempel, bloss durch Gieszen in eine nach ächten Münzen abgedruckte Form gefertigt worden, so ist der Münzfälscher mit vier — bis achtjährigem Arbeitshause zu strafen.

343. §. (Zweiter Grad) Wenn die in betrüglicher Absicht gefertigte Münze noch nicht in Umlauf gesetzt worden ist, so hat der Münzfälscher das Arbeitshaus auf vier — bis acht Jahre; in dem Art. 342. bemerkten zweiten Falle aber, ein — bis vierjähriges Arbeitshaus verwirkt.

344. §. Wer ächten im Lande umlaufenden Münzen durch bescheiden oder andere Mittel ihren inneren Werth verringert; wer unächten oder verrufenen Metallstücken durch betrüglichen Schein das Ansehen wahrer giltiger Münze, geringeren Münzsorten den äusseren Anschein höherer Münzen giebt, und solche auf die eine oder andere Art verfälschte Stücke ausgiebt oder ausgeben lässt: soll den vierfachen Werth des erweislich gezogenen Gewinns als Strafe bezahlen, und über dieses nach dem Gesetze wider den ausgezeichneten Betrug ersten Grades (Art. 263.) gestraft werden.

345. §. Wer nach vollbrachter Münzfälschung, im Einverständnisse mit einem Münzfälscher, unächte oder verfälschte Münzen, um solche im Publikum zu verbreiten, von demselben angenommen hat, soll wie der Münzfälscher selbst bestraft werden. Doch ist ihm nur diejenige Summe, welche er selbst für seinen Antheil verbreitet hat zur Strafe anzurechnen.

346. §. Wer einem Münzfälscher Rath und Unterricht zur Ausführung des Verbrechens erteilt; wer wissentlich und im Einverständnisse mit dem Verbrecher demselben die nöthigen Stempel, Werkzeuge, Materialien verfertigt oder verschafft hat, wird wie der Münzfälscher selbst bestraft.

347. §. Wer in Ansehung der von einer öffentlichen Kasse ausgestellten Pfand — oder Schuldverschreibungen (Staatsobligationen), von welcher Art oder Summe sie seyn mögen, eine Fälschung verübt, soll I. wenn das Verbrechen durch fälschliches Nachmachen einer solchen Obligation begangen worden, mit zwölf — bis zwanzig jährigem Zuchthause; II. wenn dasselbe durch Veränderung des Kreditpapiers in eine höhere Summe verübt worden, mit acht — bis zwölfjährigem Zuchthause bestraft werden.

348. §. Die Gesetze wider die Theilnahme an Münzfälschungen (Art. 345. und 346.) find auch gegen ähnliche Theilnehmer an dem Art. 347. bestimmten Verbrechen in Anwendung zu bringen.

De Monetæ, Chartarumque publicarum confectione, et falsificatione

§. 1. Delicti hujus reus est:

- a) Qui Jus Majestaticum monetam cudendi usurpat.
- b) Qui monetam legitimam circumcidit.
- c) Qui publicas Aerarii Regii Chartas, quae seu per se tantundem, ac pecuniae valent, seu ad quas exhibitas publicum quoddam Aerarium solutionem praestare debet imitari ausus fuerit.
- d) Qui genuinas in se publicas aerales chartas majore in Summa, ac primitus continebant, dolose inscripta vitiat.

§. 2. Complices Delicti hujus censendi sunt: qui instrumenta, sive ad corrumpendas publicas chartas, sive ad cudendam monetam idonea conficiunt, eademque scienter subministrant; qui Domos suas ad opus talismodi commodant: qui monetam falsam scienter expendunt, aut quocumque alio modo ad monetæ aut chartarum publicarum adulterationem quidpiam conferunt.

§. 3. Caeterum hoc quoque in delicto, socii a Complicibus rite discernendi, praeterea ad quantitatem etiam monetæ, sive cusae, sive expensae reflectendum erit.

§. 4. In monetæ confectione, et falsificatione necessario dolus subversatur, et ideo poena illius est, pro ratione periculi, et damni statui publico illati carcer a mense uno ad sex annos.

DAS VERBRECHEN DER MÜNZFÄLSCHUNG IN EINIGEN DEUTSCHEN
KODICES DER ERSTEN HÄLFTE DES 19. JAHRHUNDERTS UND IN DEN
DAMAHLIGEN UNGARISCHEN STRAFGESETZBUCH-ENTWÜRFEN

(Zusammenfassung)

In der Rechtsgeschichte Europas sind die ersten bedeutenden bürgerlichen Kodifikationen in der ersten Hälfte des vorigen Jahrhunderts geschehen.

Auf dem Gebiet der strafrechtlichen Kodifikation in Deutschland — genauer gesagt: im Rahmen des Deutschen Bundes — hat den grössten Einfluss auf die anderen Kodices das, von Anselm Feuerbach ausgearbeitete *Strafgesetzbuch für Königreich Baiern* geübt. Die Regelung des Verbrechens der *Münzfälschung* in den damahligen deutschen Strafgesetzbüchern — neben dem baierischen z. B. die in diesem Beitrag handelnden Kodices von *Württemberg, Sachsen, Holstein* — war aus dogmatischen Ansichtspunkt sehr gründlich und ausführlich.

Was *Ungarn* betrifft; in der Zeit der späteren Feudalismus sind insgesamt drei Gesetzentwürfe für Strafrecht erscheint: im Jarhe 1795., 1829. und 1844. Diese Vorschläge haben das Delikt der Münzfälschung noch ein bisschen nach feudalen Art festgelegt, ihr Strafsystem aber im allgemeinen fortschrittlich war. Besonders kann man die Regelung des Entwurfes von 1829 in den damahligen Verhältnissen modern sagen, ja zur Strafe als Maximum 6 Jahre Gefängnis fixiert.